

İLYAS KAYAOKAY**

Ortega Gasset ve Erich Fromm ile Nedîm'in Aşk Nazariyesine Dair Ortak Husûsiyetler*

On Similarities and Erich Fromm to Ortega Gasset's Love Thoughts With Nadim

Ö Z E T

Tarih boyunca hakkında en fazla söz söylenen değerlerin başında gelen sevgi/aşk, her coğrafya ve toplumdaki görülebilen, insanlığın özünü teşkil eden ortak paydasıdır. Bu evrensel duyguyu, bazı sevgi/aşk düşüncelerini derinlemesine irdelemiş ve bu olguya bilimsel bir açıdan yaklaşılmaya çalışılmıştır. Doğu'da ve Batı'da bu konuda yazılmış pek çok eser mevcuttur.

Çalışmamızda, aşka dair önemli tespitlerde bulunmuş bir metafizik profesörü olan İspanyol Ortega Gasset'in (ö.1955) "Sevgi Üstüne" adlı kitabı ile psikiyatrist Erich Fromm'un (ö. 1980) "Sevme Sanatı" adlı eseri ele alınmıştır. Her ne kadar aşka dair söylemleri umumi düşüncelerden ibaret olsa da bazı noktalarda öznel fikirlerle sahip olduklarını belirtmemiz gerekir. Bu iki filozofun aşk nazariyesi çoğu noktalarda örtüşmektedir. Gasset ve Fromm'un aşka dair tespitlerinden çoğu, Divân şiirindeki aşk anlayışı ile paraleldir. Bu doğrultuda beşerî aşkın en önemli temsilcilerinden olan Nedîm (ö.1730) daha fazla ön plana çıkmaktadır. İki filozofun nesir halinde sunduğu aşka dair düşünceler, Nedîm'in mısralarında görülmektedir. Birbirinden farklı özelliklere sahip her üç şahsiyet arasında yapılan mukayeseli çalışma sonucunda tespit edilen müştereklikler; sevgi, sevgili âşık ve rakip başlıkları altında tasnif edilerek ortaya konulmuştur. Sonuç bahsinde ise benzer noktalar, yirmi madde halinde sıralanmıştır. İlgili görüşlerin ekseriyetinin öznel görüşler olmadığını kabul etmekle beraber, elde edilen veriler, aşkın evrenselliklerinin bir nebze de olsun somutlaştırılması açısından dikkate değerdir.

ANAHTAR KELİMELEER

Gasset, Fromm, Nedîm, Sevgi, Aşk, Mukayese.

ABSTRACT

Throughout history, in the community and geography love most about each of these is said from the beginning that value and can be seen in the community, although some nuances to have one common denominator, which constitutes the very essence of humanity. This has been examined in depth some sense of universal love and thinkers have tried to approach this phenomenon from a scientific point of view. In the East and West, there are many works written about it. In this study, a professor of metaphysics to some important conclusions about the love of Spanish Ortega Gasset's "Love on top" with his psychiatrist Erich Fromm's book "The Art of Loving" his work is discussed. Although composed of public opinion discourse on love, though we should mention that at some point they have subjective ideas. The theory of these two philosophers love coincides in many points.

Many of Gasset and Fromm's views about the love, sofas are in line with the concept of love in poetry. This is the direction in which the most important representatives of human love Nadim come to the fore. Thinking about love as presented in prose of the two philosophers, it is seen in the verse Nadim. The commonality with different characteristics are found in the comparative study carried among the three personalities of love, it has put forward lover and are classified under headings. The results mentioned in similar spots are arranged in twenty substances. While accepting the idea that a little force in adapting to Nadim their respective opinions, the data obtained, you get a little bit of love is remarkable in terms of universality embodied.

KEYWORDS

Gasset, Fromm, Nadim, Love, Comparison.

* Makalenin Geliş Tarihi: 24.02.2016 / Kabul Tarihi: 05.04.2016

** Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, (kayaokay_2323@hotmail.com).

GİRİŞ

İnsanlığın en bariz arketiplerinden olan aşk/sevgi, hakkında en çok söz söylenen, en çetrefilli duyguların başında gelmektedir. Gerek Doğu gerek Batı dünyasının insan anlayışında, *sevgi prensibinin temelde yer alması* düsturunun bulunması (Ekici 2006: 163, Polat 2011: 106), aşkın evrenselliğine dair önemli bir veridir. Çalışmamızda aşkın evrenselliğine az da olsa dikkat çekmek adına Ortega Gasset¹ Erich Fromm² ve Nedîm ele alınmıştır.

Sevgiye dair bir takım tespitlerde bulunmuş olan Gasset ve Fromm, genel hatları itibariyle Batı kültürünün, sevgiye, aşka dair yaklaşımlarını bize net bir şekilde yansıtmaktadır. Gasset'in, ünlü "*Sevgi Üstüne*"si, yedi bölümden müteşekkil olup, ilk fasılası *sevginin özelliklerine* müstakil olarak değindiği bölümdür. Giriş bahsinde özellikle vurgulamak istediği nokta, bir kadın ve erkek arasında geçen "*aşk ilişkileri*" ile gerçek sevginin karıştırılmaması hususudur. Sevgiyi, sadece "erkeklerle kadınların birbirleri için geliştirdikleri duygulara indirgeme[nin]" sevginin ihtiva ettiği unsurları daraltacağını belirten Gasset, sevgi olgusunun azametina dikkat çekmek adına -Dante'ye ait olan- güneşin ve gezegenlerin *sevgi tarafından yönetildiği* düşüncesine yer verir (Gasset 1996: 7). Fromm da "sevgi

¹ İspanyol bir filozof olan Ortega Y. Gasset, 1883'te Madrid'de dünyaya geldi. 1910 yılında Metafizik profesörü olarak görev yaptı. 1915'de önemli aydınlarla beraber ünlü "España" dergisi ile ülkesinde kültür ve edebiyat sahasında söz sahibi oldu. 1936'da patlak veren iç savaşla birlikte ülkesindeki aydın baskılarına dayanamayan Gasset kendi isteğiyle Paris'e sürgüne gitti. 1955 yılında vefat eden Gasset, Albert Camus'un deyimi ile "Nietzsche'den sonraki en büyük Avrupalı yazardır." Felsefe, tarih, edebiyat ve sanat alanında önemli eserleri vardır. Bu eserlerden biri 1926 yılında yayınlanan "Sevgi Üstüne" adlı meşhur çalışmasıdır. Daha fazla bilgi için bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Jose_Ortega_y_Gasset

² Ruhbilimi ve toplumbilimi gibi önemli alanlarda pek çok çalışmaları bulunan Erich Fromm, 1900 yılında Almanya'da doğdu. Çeşitli üniversitelerde sosyoloji ve psikoloji öğrenimi gördü. Psikanaliz sahasında kendini geliştirdi ve bu alandaki çeşitli enstitülerin kuruculuğunu üstlendi. 1933 yılında Chicago Psikanaliz Enstitüsü'nden aldığı hocalık daveti üzerine Amerika'ya gitti. Muhtelif üniversitelerde çalışan Fromm, 1980 yılında öldü. Fromm, Karl Marx'ın öğretilerinden çokça etkilenmiş bir düşünürdür. Fromm'un 1956 yılında yayınladığı "Sevme Sanatı" alanının temel kitaplarından. Daha fazla bilgi için bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Erich_Fromm

olmadan insanlık bir gün için bile var olamaz" diyerek, sevgiyi; kardeşlik (insan) sevgisi, anne sevgisi, cinsel sevgi, kendini sevme, Tanrı sevgisi başlıkları altında irdeler (Fromm 1985: 27). Sevgiye, belli bir olgunluğa çıkmadan erişilemez. Bu olgunluk için sevgiye dair bir şeylerin öğrenilmesi gerekmektedir. "*Sevme Sanatı*" böyle bir kılavuz kitap niteliğindedir. Fromm, sevginin etkin özünün; "*verme*", "*sorumluluk*", "*saygı*" ve "*bilgi*" gibi belli temel unsurlarda ortaya çıkacağını söyler (Fromm 1985: 34).

Bu iki önemli düşünürün eserleri ile Nedîm Dîvânı'nı mukayese etmemizin nedeni; Nedîm'in aşk anlayışının -kendisinden önceki şairlerin ekseriyetine nazaran- canlı ve hayatla iç içe bir görüntü sergilemesi, dolayısıyla daha "somut" olmasıdır. Nedîm'de aşk, "içten geldiği gibi samimi bir şekilde ve serbestçe ifade edilmiştir. Maddî aşkın türlü heyecanları, kaçamaklar ve çapkınlıklar, doymak bilmeyen, uçarı bir âşık edasıyla anlatılmıştır" (Pala 1995: 94). Nedîm'in gelenek içerisindeki yerini Mazıoğlu şöyle ifade eder: "Dîvân şiirinde beşerî aşk duygularının samimi ve yalın olarak ifade edildiği görülse de genellikle bir takım benzetmeler ve mecazlarla ifade edilerek tabiiyetten ayrılır. Realiteye bağlı olan Nedîm, aşk duygularını da samimi ve serbest bir şekilde ifade etmiştir" (Mazıoğlu 1988: 46). Bu nedenle Nedîm'de ortaya çıkan malzeme daha belirgin özellikler taşır. Ancak şu durumu da belirtmemiz gerekir ki Nedîm, hayatı -nispeten- şiirine yansıtması gibi yönleri olsa da netice itibarıyla kuralları, kalıpları belli bir edebiyatın sanatkârıdır. Vardığımız hükümlerin kahir ekseriyeti herhangi bir Dîvân şairinde de bulunabilecek şeylerdir. Zira Cihan Okuyucu, *Dîvân Edebiyatı Estetiği* adlı kitabında (Okuyucu 2010: 194-202) Gasset'in sevgi nazariyesi ile Dîvân edebiyatındaki aşk anlayışının örtüştüğü birkaç noktaya dikkat çekmiştir.

Asıl konumuza geçmeden evvel kavram karmaşasını ortadan kaldırmak adına sevgi ve aşk kelimelerine dair bazı izahlarda bulunmamız gerekir. Sözlüklerde, birbirine yakın mânâlar ihtiva etmesi hasebiyle çoğu zaman eş anlamlı kelime muamelesi gören aşk ve sevgi, hem köken olarak hem de anlamsal olarak bazı farklılıklar arz eder. Ele alınan Batılı çalışmalar orijinal dili ile değil de çevirisi üzerinden incelendiği ve çevirilerde de genellikle bu iki kavram, birbirine yakın anlamlı olarak kabul edilip kullanıldığından biz de bu çalışmada *sevgi* ve *aşk*ı yakın anlamlı kavramlar olarak kabul ediyoruz.

Gasset ve Fromm'un aşk anlayışı³ ile Nedîm'in aşka dair söylemlerinin müştereklikleri; *aşka*, *âşığa*, *maşuğa* ve *rakibe dair tespitler* olmak üzere dört ana başlık altında irdelenmiştir. İlgili başlıklarda tespit edilen hususlar arasında kalın çizgiler bulunmadığını baştan beyan etmemiz gerekir. Zira sevgi başlığı altında incelenen müştereklikler, "sevgili" ve "âşık" başlıkları altına da dâhil edilebilir. Yalnızca Gasset, Fromm ve Nedîm'i mukayese etmek, yapılan değerlendirmenin bir yönünü eksik bırakacağından dolayı, diğer Batılı aşk düşünürleri ve Dîvân şairlerinden de -konunun sınırlarını aşmamak kaydıyla- örnekler verilmiştir.

Çalışmamızın muhtevası Gasset ve Nedîm ağırlıklıdır. Fromm daha materyalist bir çizgide olduğu için Gasset ve Nedîm'de bulunan bazı hususlar Fromm'da görülmemektedir. Ele alınan başlıklar içerisinde sevgide *ızdırıp*, *büyülenme*, *gizlilik*, *sevginin doğurganlığı*, *âşıkların bazı hâlleri* ve *âşık bilincinin felce uğraması* gibi hususlar hakkında Fromm'un net görüşleri bulunmadığından yalnızca Gasset ile Nedîm mukayese edilmiştir. *Sevgilinin narsist oluşu*, *âşıkların verme duygusu ve rakibe duyulan kıskançlık* hakkında Gasset'in düşünceleri olmadığından sadece Fromm ve Nedîm mukayese edilmiştir.

Üç yazarın eserlerinde, konuyla ilgili tespit edilen ortak noktalar ise şöyledir.

1. SEVGİYE DAİR TESPİTLER

1.1 Sevgi Nesnesi

Sevginin, yalnızca kadın ve erkek arasındaki aşk ilişkilerinden ve sadece belli bir insana bağlı kalmaktan ibaret olmadığını, sevgi nesnelерinin sonsuz çeşitliliğe sahip olduğunu Gasset şöyle ifade eder: "Bizler erkek olarak kadını, kadın olarak da erkeği sevmekle kalmayız; sanatı ve bilimi de severiz; anne çocuğunu sever; dindar kişi Tanrı'yı sever" (Gasset 1996:

³ Aslında Gasset ve Fromm'da tespit edilen çoğu mevzuların onların öz[n]el fikirleri olduğunu söylemek zordur. Yakaladığımız kimi verileri, çok daha [d]olgun olarak başka başka isimlerde de kolayca bulabilmekteyiz. Fromm gibi bir psikiyatrin gayet insanî ve evrensel bir duygu hakkında yaptığı yorumlar herkesi kapsayıcı niteliktedir. Gasset bir metafizik profesörü olduğu için, aşka dair ilginç tespitleri vardır.

7). Gasset burada bildiğimiz aşk ilişkilerinde, seven ile sevilenin iki zıt cinsiyetten olması gerektiğine de temas etmiştir.

Fromm'a göre de sevgi, özgün bir kişiyle olan münasebet değildir. Sevgi "sadece bir sevgi nesnesine değil, tüm dünyaya karşı bağlılığı belirleyen bir karakter yönelimidir" (Fromm 1985: 52).

Sevgi nesnesinin tek olmadığı, pek çok sevgi nesnesinin olduğu hususu Dîvân edebiyatında da görülmektedir. Sevgili dışında, bazen padişah, sadrazam, şeyh gibi unsurlar da sevgi nesnesi konumunda olabilirler. Bazı manzumelerde sevgi nesnesi hakkında kesin bir hükme varmak zordur. Şairler, dost, yâr, mahebûb, efendi, enîs gibi kavramların çokanlamlılığından olabildiğince istifade ederler. Şeyh Gâlib'in meşhur; "Efendimsin cihânda i'tibârım varsa sendendir / Miyân-ı âşikânda iştihârım varsa sendendir" matlaında da görüldüğü üzere sevgi nesnesi, beşerî sevgili midir, yoksa mahlas beytinde adını zikrettiği şeyhi midir kesin olarak bilinmez. Sevgi nesnelерinin çokluğu -her şair gibi- Nedîm'de de görülmektedir. Nedîm'in sevgi nesneleri arasında padişah, sadrazam gibi unsurlar da yer almaktadır. Ancak bütüne baktığımızda asıl nesne; beşerî aşkın unsuru olan kadındır.

Dîvân edebiyatında aşk, beşerîden ilahî olana doğru bir gelişme gösterse de Nedîm'de bu ilahî aşkın var olduğuna dair kanıtlarımız pek azdır. Nedîm'de sevgili, dolayısıyla kadın, diğer şairlere oranla daha somut bir görünümdeydir. Kadının, konuşma üslubundan giydiği elbiseye, kullandığı itriyyata kadarki detaylar canlı bir şekilde görülmektedir. Lakin bazı mısralarda geçen ifadelerde, sevgi nesnesinin belirsizliği tartışma konusu olabilir. Zira erilliğe ait bazı unsurların sevgili için de kullanıldığını görmekteyiz. Sevgiliye, "civan", "beg", "levend" gibi ifadeler yakıştırmaları bu belirsizliğe işaret eder. Aşağıdaki rübaide, âşıkların, kadınlarla olan münasebetlerinden memnun olmadıkları için erkeklere yöneldiği görülmektedir:

Erbâb-ı dil oldu hep **cüvâna** meftûn
Hiç kalmadı bir **zen** ülfetinden memnûn
Ekser şu'ârâ-yı 'asr kullanmazlar
Bikr olduğün sühanda tâze mazmun (R.6)

“Kâfir” redifli meşhur gazelinde; erkeğe ait özelliklerin sevgilide bulunduğunu bu yüzden eril ile dişili ayırt etmekte zorlandığını kendisi bile itiraf etmektedir:

Kız oğlan nâzı nâzın şeh-levend âvâzı âvâzın
Belâsın ben de bilmem kız mısın oğlan mısın kâfir (G.41/2)

Gasset, sevgi ve nefret arasındaki farklılıkları izah ederken sevgide nesne ile bütünleşme olduğunu nefrette ise simgesel anlamda bir ayrılık olduğunu belirtir. Sevgi nesnesi ile bedensel birleşme yahut yakınlaşmadan ziyade, nesneyle simgesel bir bütünleşme vardır (Gasset 1996: 12). Örneğin; velilerin sınav salonu dışında çocuklarını beklemeleri gibi. Fromm’a göre de sevgi eyleminde; “bir başka insanın etkin bir şekilde içine girmek” söz konusudur (Fromm 1985: 38). Bu içe giriş sayesinde nesne ile bütünleşme sağlanır. Böylece insan, hem kendini hem nesneyi daha iyi keşfetme olanağı bulur.

Kadın ve erkek, birbirinin zıttı olan iki kutuptur. Tıpkı dünya gibi bilinmeyen zamanlarda bir bütün halinde olan insan, adeta parçalara ayrılmıştır. Hem Doğu hem de Batı mitinde bu bölünmeye dair anlatılar mevcuttur. Jung’un anima ve animus arketipleri bundan mütevellittir. Dişil ve erili mayalayacak olan en güçlü bağ da sevgidir. Fromm, sevmeyi bir gereksinim addederek “ayrılma kaygısını yenmenin birleşmeyle” son bulabileceğini ifade eder (Fromm 1985: 68).

Dîvân şiirinde sevgili ile bütünleşme kolay değildir. Bunun nedeni tek taraflı bir aşk anlayışından kaynaklanmaktadır. Sevgili ile bütünleşme düşüncesi, sevgilinin hayali, âşığın gönlünü felaketle doldursa da sevgilinin gönlünde âşığa yer yoktur.

Dil-sîr-i felâketsin her gece hayâliyle
Gâlib aceb ol mâhın gönlünde yerin yok mu (Şeyh Gâlib)⁴

Nedîm’in sevgili ile bütünleşme isteğini, hem fiziksel hem de ruhsal açıdan görmekteyiz. Âşığın, daimi olarak sevgiliyi düşünmesi, tahayyül

⁴Abdülbâki Gölpınarlı, (1985), *Şeyh Gâlib Dîvânı’ndan Seçmeler* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 90.

edip anması ve yanında olmak istemesi, bütünleşmeyi arzu etmesindedir. Gönlün, sevgili ile geçen zamanı düşünmediği, ah etmediği, anmadığı bir an yoktur.

Bir dem mi var ki âh ederek anmaya gönül
Ey serv-kad seninle geçen rüzgârını (G.164/5)

Sevgilinin, âşığın bu durumundan haberi bile yoktur. Buna rağmen âşık, sevgilinin hayalini kurarak onunla bir ruhsal bütünleşme çabası içerisine girer. Meyhane köşeleri, âşık için içtenlik bölgesi olup sevgilinin hayali ile birlikte sabahlara kadar eğlenebileceği en ideal mekândır.

Sen bî-haber hayâlin ile gûşelerde biz
Tâ subh olunca her gece 'ayş u dem eyleriz (G.49/2)

Akan gözyaşlarına seslenen Nedim, gözyaşının nehirlerle karışıp akıp gitmesini ister. Ayrılmaz bir ikili olan gözyaşı ve âşığın bu ihtilafı, sevgili içindir. Âşık, sevgilisi yanında olmadan gül bahçesini dolaşmak istemez. Burada bütünleşme isteği daha somut bir görünümde dir.

Serv-i dil-cûyumdan ayrı geşt-i gülşen istemem
Var yürü istersen ey eşk-i revan cûlarla sen (G.103/6)

1.2 Sevginin Sonsuzluğu/Sürekliliği

Sevgiyi, kaynağı hiç tükenmeyen bir suya benzeten Gasset' e göre âşık; "bir mıknaştan çıkan kıvılcımlar gibi yanıp sönen ani anlar ya da kopuk kopuk zamanlar dizisi içinde sevmez; sevgiliyi sürekli olarak sever." Burada yazar sevginin zamana yayıldığına dikkat çeker (Gasset 1996: 11). Sevgi, "tükenmez, tüketilemez bir kaynaktan gelen saf bir ışı- nım, yüce bir güç ve sonsuz bir sınırsızlıktır" (Chapman 2004: 125).

Aşkın sürekli ve sınırsız oluşunu, Dîvân şairlerinin; "fezâ-yı aşk, bahr-i aşk, deryâ-yı aşk, âlem-i aşk" gibi sonsuzluk imgesini çağrıştıran göstergelerle ifade etmesi bu bakımdan dikkat çekmektedir. Sevgi denizi içinde koca kâinatın varlığı, bir avuç çer çöp gibidir.

‘Aşkunun deryâsına nisbet vücûd-ı kâ’inât
Mevc-i bahr-i bî-kerân üzre bir avuç hâr u has (Bâkî)⁵

Sevgi, “başı ve sonu olmayan bir şeydir.” (Buscağla 1993: 84) Nedîm de bazı beyitlerinde, aşkın ucu bucağı olmayan bir deniz olduğunu dile getirir. Kendisi bu aşk denizinde küçük bir gemi misali yol almaktadır.

Deryâ-yı aşka dün beni baştarda eyledi
Bir dâne al fesli Cezâyirli âfeti (G.153/4)

Nedîm, aşkın sürekliliğini “hep” kelimesi ile ifade eder. Daima sevgili için ağlayan Nedîm, her türlü cevri ü cefayı, azarı görüp, dövülmeye, sövülmeye, kovulmaya maruz kalsa da bu duruma hep razıdır. Çünkü sevgi, “doğası gereği reddedilmeyi göze almayı gerektirir” (Buscağla 1992: 236). Sevgilinin “küfürleri, sövüp saymaları, âşığına karşı yaptığı kabalıkları kesinlikle onur kırıcı değildir; çağlar boyunca, kuşaklarca bir hakaret sayılmamıştır asla” (Hazm 2014: 85). Âşık asla gurur yapıp sevmekten vazgeçmez. Yeter ki efendisi olan sevgilinin hinterlandında kalmaya devam edebilsin.

Sen demişsin kim kimin derdiyle giriyandır Nedîm
Hep mürüvetsiz senin derdinle giryan oldu hep (G.9/8)

Dögülmeğe sögülmeğe kul olmağa⁶ bi'llâh
Hep kâ'ilim ammâ ki efendim senin olsam (G.83/5)

1.3 Sevginin Doğurganlığı

Gasset, sevginin çeşitli yansımalarından hareketle başka hiçbir duygunun aşk ölçüsünde doğurgan olmadığını, bu nedenle sevginin bir “doğurganlık simgesi” olduğunu dile getirir. Sevgiden *arzu*, *düşünce*, *istem* ve *eylem* gibi pek çok unsurun zuhur ettiğini söyler. Sevgiden doğan bu unsurların tamamı, sevgi olmasa bile yine de onun varlığını öngörürler

⁵ Faruk Kadri Timurtaş, (1987), *Bâkî Dîvânı'ndan Seçmeler* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 100

⁶ Bu kelime bazı nüshalarda “kovulmağa” şeklinde de yer almaktadır. Bkz. Şevket Kutkan, (1981), *Nedîm Dîvânı'ndan Seçmeler* İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 110

(Gasset 1996: 8). Aşk, yapısı gereği farklı özellikleri ihtiva eden pek çok olguyu da beraberinde getirir. Aşk "bir kez kendini gösterdi mi, çok çeşitli öğelerin onunla ve onda buluşması pekâlâ olasıdır ve sonuçta, bir dizi karmaşık olgu onun adıyla anılacaktır" (Simmel 1995: 164). Mutluluk, hoşnutluk, zevk gibi pozitif hâllerin yanında sıkıntı, dert, hüznün gibi negatif hâllerin de tezahürüne müsebbiptir. Âşık olmak, "kendimizi hem olumluya hem olumsuzu açmak demektir; kedere, üzüntüye ve düş kırıklığına olduğu kadar neşeye, doyuma ve daha önce mümkün olduğunu bilmediğimiz bir bilinç yoğunluğuna" (May 2010: 122). Aşkın bu doğurganlığı onun düalist bir yapıda olduğunu gösterir.

Dîvân şiirindeki sevgi nesnesinin özelliklerine baktığımızda bir zıtlık görmekteyiz. Sevgili hem cellat hem de tabiptir. Âşığını hem öldürür hem de diriltir. Bu sevgi mucizesini göstermek yalnızca sevgiliye özgüdür.

Hem öldürür üftâdesini hem eder ihyâ
Mahsûsdur ol âfete i'câz-ı mahabbet (Nef'î)⁷

Nedim, sevginin düalist bir yapıda olduğunu, olumlu olumsuz pek çok hâlin ortaya çıkmasının yegâne kaynağının sevgili olduğunu ifade eder. Sevgili ya güldürür ya ağlatır ya lütuf eder yahut da azarlar. Velhasıl âşığın başına her ne hâl gelirse o al yanaklı sevgiliden gelir.

Güldürür yâ ağladır yâ lûtf eder yâhud 'itâb
Hâsılı neylerse ol ruhsâr-ı âl eyler beni (G.147/12)

Nedim, aşka düşünce, taze güzellerin elinde canın ve gönlün beş paralık olduğunu, itibarsızlaştığını, sabır ve tahammülün ise dert ile bağrını yırtma uğruna feda olduğunu söyler. Bu olumsuz hâllerin tek sebebi sevgi[li]dir. Sabır, aşka amaca ulaşılmasını sağlayan önemli bir faktör olduğuna Fromm şöyle dikkat çeker. Sevme sanatında "ustalaşmak isteyen biri, disiplini, yoğunlaşmayı ve sabrı tüm yaşamına uygulamaya başlamalıdır" (Fromm 1985: 108). "Sevgi Sınıfı" kurarak sevgiye dair dersler veren Buscaglia da (ö. 1998) sevgide sabrın önemine vurgu yapar (Buscaglia 1992: 109).

⁷ Abdülkadir Karahan, (1992), *Nef'î Dîvânı'ndan Seçmeler* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 154

Aşka düşdüm cân u dil müft-i cüvânân oldu hep
Sabr u tâkat masraf-ı çâk-ı girîbân oldu hep (G.9/1)

1.4 Sevgi ve Arzu

Sevgi ile arzu arasındaki ayrıma değinen Gasset'e göre; bir şeyi arzu etmek, o şeyi elde etmeye doğru ilerlemek demektir. Bundan dolayı "arzu, doyurulur doyurulmaz söner, doyumla birlikte sona erer. Oysa sevgi sonsuza dek doyumsuz kalır" (Gasset 1996: 8). Arzu ile sevgi bazı zıt özellikler göstermektedir. Arzu, *ben merkezli* olup arzu edilen şeyin kendisine gelmesini bekler. Lakin sevgide, nesnenin gelmesi beklenmez, tam tersi nesneye doğru gidilir. Sevgi salt duygusal bir etkinliktir. Arzularda bu duygusallık görülmeyebilir. "Seviyorsam, sevdiğim kişiyle devamlı olarak etkin bir ilgi içindeyimdir" diyen Fromm, "eğer tembelsem, devamlı uyanık çevik ve hareketli değilsem, sevdiğim kişiye kendimi etkin olarak veremem." diyerek sevginin arzuya göre daha aktif bir yapıya sahip olduğunu dile getirir (Fromm 1985: 122). Ancak şunu unutmamak gerekir ki arzu, sevgiyi canlı tutan önemli bir unsurdur.

Dîvân şiirinde bazen, şevk, hevâ, arzu çoğu zaman aşkın yerine kullanılsa da aralarında bir fark bulunmaktadır. Arzu, âşığın aşkını artırıcı bir yapı arz eder. Gönülde arzunun olmaması kuşu olmayan yuvaya benzer.

Yok cân u dilde âh ki evvelki gibi şevk
Murgânı gitdi kaldı tehi âşiyânları (Riyâzî)⁸

Nedim, aşk ve heves (arzu) arasında bir fark olduğunu söyler. Buna göre; göğüs kafesi mektebinde oynayan gönül daha çocuk olduğu için bu farkı idrak edemez.

Mekteb-i sînede bir tıfl-ı havâyîdir dil
Kim henüz anlamamış farkını aşk u hevesin (G.70/3)

⁸ Namık Açıköz, (1990), *Riyâzî Dîvânı'ndan Seçmeler* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 226

Aşağıdaki beyitte arzunun -teviriyeli kullanım ile- (hava) sevgiyi canlı tutmadaki özelliğini net olarak görmekteyiz. Arzu, burada doyurulmamış bir hâlde olup, Nedîm için aşk ateşinin daha da artması, sönmesi için kullanılan bir yelpaze vazifesindedir. “Aşk ateşi” diyerek belîğ teşbih yapan Nedîm’e mukabil, Stendhal da (ö.1842) aşkı, ateşe benzetir. “Aşk ateş gibidir” der (Stendhal 1998: 20). Ateş ile aşk arasında pek çok benzer özellik bulunmaktadır. Ateş de aşk gibi düalist bir yapıya sahiptir. Birbirine zıt değerleri aynı açıklıkla taşıyabilen bir olgudur. Bachelard, (ö.1962) ateşin zıtlıkları bir arada bulundurma özelliğini şöyle izah eder: Ateş, “cennette ışık saçar, cehennemde yakar. Ateş tatlıdır ve ateş işkencedir” (Bachelard, 1995: 13). Ateş de aşk gibi yanıcı ve yakıcıdır. Hem arındırıcı hem ıztırap verici, yok edici bir özelliğe sahiptir.

Şule-i aşkı hevâ-yı dildir efzûn eyleyen
Bâd-zen bâl-i semenderdir bu âteş-hâneye (G.126/5)

1.5 Sevgide Gizemcilik

Gizemcilik kelimesi, aslında *Batı mistisizmini* dile getirmek için kullanılmaktadır. Hristiyanlıkta din adamları halka kapalı ortamlarda dinsel ayinlerini yaparlar. Bu nedenle sanki bir gizlilik söz konusudur. Bu gizlilik daha sonra bahsedeceğimiz “yoğunlaşma” için gereklidir. Gasset; “âşık olmakla gizemcilik arasında şimdiye dek gözlemlendiğinden çok daha büyük bir yakınlık” olduğunu söyler (Gasset 1996: 39). Aşk, insanın gizli yaşamının bir parçası olduğu için “insan, sevgisinden söz edemez” der (Gasset 1996: 106). Aşkın gizli oluşu düşüncesi, Dîvân edebiyatındaki aşkın önemli bir düsturudur.

Dutmak diler Fuzûlî kapunda makâm lîk
Bu sırrı kimseye açabilmez nihân dutar (Fuzûlî)⁹

Pek çok şairde görüldüğü gibi bu anlayış, Nedîm'in beyitlerinde de görülmektedir. Nedîm, bazen sevgiliyle olan özel anlarının insanlar tarafından bilinmesini ister. Bu yönüyle diğer şairlere nazaran biraz aykırı olsa da geleneğin çizgisinden taşmak istemez. Aşk bir sırdır ve gönül bu aşk sırrının ortaya çıkmasından dolayı korkmaktadır.

⁹ Kenan Akyüz, vd. (1990), *Fuzûlî Divânı* Ankara: Akçağ Yayınları, G.72/7

Ne havf eylersin ey dil sırr-ı aşkın inkişâfından
Benim ol gamze gibi mu'temed bir râz-dâşım var (G.23/7)

Aşk sırrının açığa çıkması âşığın “mahvının sebebi olacağından onu gizlemek için aşırı gayret göstermelidir” (Bell 2010: 298). Nedîm, güzele duyulan sevginin, ihtiyar felek tarafından duyulmasını istemez. Sevgili, genç olmalı fakat bu sevme işi gizli olmalıdır. Burada gencin hazine anlamı da vardır. Hazine, malumu olduğu üzere gizli yerlerde bulunur.

Bir güzel sev sakın amma duymasın zâl-ı felek
Genc ola amma nihân-ender-nihan lâzım sana (G.6/4)

“Âşığın ağzı sıkı olmalıdır.” der İbn Hazm. (ö.1064) Lakin âşığın “çok gizli tuttuğu sırrı, yüreğinde kor gibi beslediği sevgisi, hareketlerinde ve gözlerinde açığa çıkar” (Hazm 2014: 76). Aşkını içinde gizlemeyi başarsa da Nedîm’i ele veren hasret âhı vardır ki bu âhı saklayabileceği bir yer yoktur.

Sînemde aşkını tutalım etmişim nihân
Ammâ ki kande saklıyayım âh-ı hasreti (G.153/5)

1.6 Sevmek Bir Yetenek İşidir

Yalnızca elverişli ruhlarda yaşayabilen aşk; “bazı bireylerde bulunan, normalde başka yeteneklerle birlikte bahşedilen ama tek başına da görülebilen özgül bir yetenektir” (Gasset 1996: 113). Âşık olmak bir yetenek işi olduğundan, herkesin gerçek âşık olabileceğini söylemek güçtür. Sevgi hakkında bazı bilgilerin edinilmesi gerektiğini savunan Fromm da bu düşünceye katılmaktadır. Ona göre; sevgi konusu belli bir bilgi birikimi ister. Aşka dair bilgi edinimlerinin gereksizliğine hükmedenlerin hatası ise “sevgi sorununun bir yetenek sorunu değil, bir nesne sorunu olduğunu san[malarından]” kaynaklanmaktadır (Fromm 1985: 12).

Dîvân şiirinde de aşkın bir kabiliyet meselesi olduğuna dair söylemler mevcuttur. Şairler, genellikle kendinde bulunan âşıklık yeteneğinin diğer aşk kahramanlarından fazla olduğunu mukayese yoluyla ifade ederler. Her gönül aşka yetenekli değildir.

Aşka kâbil dil mi yok şehir içre yâ dil-ber mi yok
 Mest yok meclisde bilmem mey mi yok sâgar mı yok
 (Şeyhülislâm Yahyâ)¹⁰

Aşka en yetenekli olanlar âşıklardır. Zahid ise sevmeyi bilmeyen, âşıkların halinden anlamayan kart bir figürdür. Nedim, ham sofunun âşıkların halinden anlayamayacağını ve buna yeteneğinin olmadığını ifade eder. Âşığın hâlini ifşa eden hâllerden bazıları, yakasının yırtık olması, düğmelerinin kopuk olmasıdır. Bu derbeder hayata katlanabilmek sabretme yeteneğine bağlıdır, zahidin buna ne sabrı ne de yeteneği vardır.

Çözülmüş düğmeler çâk-i girîban nâfe dek inmiş
 Buna sabr olunur mu zâhidâ sen 'âşık-ı zâr ol (G.79/3)

Zahidin, güzel sevmekteki güçlüğü sorup öğrenebileceği tek kişi âşıktır. Zira âşıklar o işte daha yetenekli daha bilgi sahibidir.

Güzel sevmekte zâhid müşkilin var ise benden sor
 Bizim ol fende çok tahkikimiz itkânımız vardır (G.26/5)

1.7 Sevgide İztırap

Gasset, gerçek sevginin en iyi nasıl anlaşılabilirliğini ifade ederken ölçü olarak *ıztırabı* kabul eder. Gerçek sevgi, “kendini bir bakıma çekebildiği acılar ve ıztıraplarla belli eder; en iyi bunlarla ölçülür ve hesaplanır” (Gasset 1996: 9). Sevgide acı ve ıztırap istenmeyen unsur gibi görünse de sevgiyi besleyen bir mutluluk menbaıdır. Aşk, “müthiş bir lezzete sahip özel bir ıztıraptır” (Frager 2006: 40). Aşkın özünde, mihnet ve ıztırap mevcuttur. Âşık, “ıztırabı kabul ettiği zaman gerçek âşık olma yoluna girmiş demektir” (Buscaglia 1992: 203). Aşk bir imtihandır ki sıkıntıya katlanabilme ve sıkıntı ile olgunlaşabilme yeteneğini test eder.

Dîvân şiirinde de gam, keder, üzüntü, acı, ıztırap sevgilinin âşiğa bahsettiği bir nimettir. Çünkü “görünürdeki acının altında gizli bir tat” vardır aslında (Finkielkraut 1995: 47). Gamla arkadaş olan mutluluğa

¹⁰ Lütfi Bayraktutan, (1990), *Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı'ndan Seçmeler* İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 170

gerek duymaz. Sevgilinin kapısında cehennem hayatı yaşayan cennetin adını ağzına almaz:

Neşât u işreti neyler gamunla hem-dem olan
Kapunda cennetün adın anar mı âdem olan (Necâtî)¹¹

Nedîm, sıkıntı ve ızdırabın cehenneminde emin adımlarla ilerlerken duyduğu memnuniyeti ifade eder. Sevgili için katlanılan mihnet cehenneminden yanmadan geçebilen kimse, aslında her adımda bir cennete yaklaşır. Sıkıntı cehennemi âşık için asıl cennettir.

Geçen bu duzah-ı endûhdan selâmetle
Behište her kademinde düçâr olur giderek (G.61/5)

Kaşı yay misali olan sevgili, zulüm okunu âşığın göğsüne gönderdiği gibi oku içeride bırakmayıp geri alır. Bu durum âşığın acısını daha çok arttırmış olur.

Aldın hadeng-i cevri ni sînemde koymadın
Ey kaşları kemân katı cevri eyledin katı (G.153/2)

1.8 Sevgide Ayrılık

Gasset, sevgi nesnesinden “yüz fersah uzakta bulunduğumuz, onu hiç düşünmediğimiz süre içinde bütünüyle hareketsiz olsak da, o nesneyi seviyorsak, içimizde olumlu, ılık bir şey kaynayıp dışarıya akar” (Gasset 1996: 30) diyerek sevginin, sevgi nesnesinden ayrı kalmakla sönmeyeceğini belirtir. Sevgide ayrılık, bazen âşıkları sağaltmak için elzem olabilir. Sevgiliden uzaklık, “ona duyduğumuz ilgiyi artırır; başka şeylerin dikkati kamçılmasını önler” (Gasset 1996: 36). Aşkın hararetini arttıran en önemli değerlerin başında gelen “firkat” yani sevgiliden uzakta olma hâli, aşkı sürekli diri tutmaktadır. Sevgiliden uzakta olmak ve buna katlanabilmek vuslat hayaliyle yatıştırılır.

¹¹ Mehmet Çavuşoğlu, (Tarihsiz), *Necâtî Bey Dîvânı'ndan Seçmeler* Tercüman 1001 Temel Eser, s. 202

Klasik şiirimizde, kavuşmak geçici, ayrılık ise daimidir. Âşık hicrana o kadar alışmıştır ki, vuslatın kısa süreliğine vereceği zevk, onun için değersiz hale gelir. Bu ayrılık neticesinde âşık, mertebe atlamıştır.

Sûr-ı safâ-yı vuslata olmaz firîfte
Halvet-güzîn-i hecrin olan mâtem-âşinâ (Nâilî)¹²

Sevgilinin gelme ümidine kapılan Nedim, sevgiliyi sabırsızlıkla bekler. Bu bekleyişin sıkıntısını, nasıl bir belâ olduğunu, âşıktan başkası bilemez. Bekleyişi sevgiliden ayrılığı belâ kelimesi ile ifade eder. Belâ kelimesinin Dîvân şiirinde olumlu bir anlamı vardır. Şairler genellikle belâ kelimesiyle Elest meclisinde verilen söze hatırlatma yaparlar.

Düşüp ümîde neler çekdiğimi ben bilirim
Belâ-yı keş-me-keş-i intizârı benden sor (G.33/2)

Ayrılıkta, bir “dışta kalma” durumu söz konusu olduğundan, âşık yalnızlık ve özlem çeker. “Tek başınlığını ve yalnızlığını yaşantılayan her insan, ötekiyle birleşmenin özlemini çeker” (May 2010: 179). Ayrılığın, “şiddetli huzursuzluk kaynağı” olduğunu söyleyen Fromm, bu huzursuzluğun çaresinin bütünleşme/ kavuşma olduğunu belirtir (Fromm 1985: 18-19). Nedim, ayrılıktan dolayı her daim âh u figan içerisinde. Bu huzursuzluk sonucunda, âşık hasta olmuştur.

Hücûm-ı nâle-i şeb-girden zâlim haberdâr ol
Beni bîmâr-ı hicrân eyledin sen dahi bîmâr ol (G.79/1)

1.9 Cinsel Sevgi

Cinsel sevgi, aslında diğer sevgi biçimlerinden daha özel bir yapıdadır. Fromm'un ifadesiyle “bir başka insanla tümüyle bir potada erime, onunla tek vücut olmaya duyulan şiddetli istektir.” (Fromm 1985: 58) Aldatıcı bir sevgi türü olan cinsel sevgide, içgüdünün etkisi mevcut olup, fiziksel hazza dayalıdır. Gerçek sevgide cinsel yönün bulunmadığını söylemenin güçlüğüne değinen Gasset, sevginin, “bu içgüdüyü kaba bir güç olarak, bir teknenin rüzgârı kullandığı gibi kullan[dığını]” söyler (Gasset 1996: 35). Cinsel tercihi öne süren âşık, “şehvetli bir kişiliği” olan âşıktır (Gasset 1996: 72).

¹² Haluk İpekten, (1990), *Nâilî-i Kadîm Dîvânı* Ankara: Akçağ Yayınları, G.2/3

Dîvân şiirinde de cinsel sevgiye yönelik ifadeler bulunmaktadır. Kimi şairler bu konuda aşırıya kaçmış ve yoğun müstehcen ifadeler ile dolu manzumeler yazmışlardır. Bu tarz manzumeler kaleme alanların başında, Fezâyî (15.yy), Meâlî (16.yy) gibi şairler gelmektedir.

Nedîm yer yer şehvetli bir âşık görünümünde olup, cinselliği çağrıştırmak pek çok unsuru zikretmiştir. Hatta sevgilinin kimliği hususunda bizi tereddütte bırakabilecek ifadelerin varlığı görülmektedir. Mesela ünlü şarkısında; sevgilinin Cuma namazı için annesinden izin istemesi konusu tartışmaya açıktır:

İzn alup cuma namâzına deyü mâderden
Bir gün uğrılıyalım çarh-ı sitem-perverden
Dolaşup iskeleye doğru nihan yollardan
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda (Ş.40/4)

Nedîm, ay yüzlü sevgilisinin gömleğini soyduğunu, öptüğünü cesurca söyler. "Gününü yaza düşürmek" ifadesi ile bu mutluluğunu anlatmaktadır.

Soydum o mehin câmesin bûsesin aldım
Vakt oldu müsâ'id günümü yaza düşürdüm (G.86/3)

Nedîm, sevgilinin güzelliğini nerede olursa olsun seyretmek ister. İster gül bahçesinde isterse hamamda olsun. Hamam ifadesi akıllara cinselliği getirmektedir.

Hüsünü seyreyleyim de gördüğüm yer ol gülü
Gülsitân olmazsa hammâm olsa da mâni' değil (G.76/3)

2. SEVGİLİ İLE İLGİLİ TESPİTLER

2.1 Sevgi Kaynağını Sevgiliden Alır

Sevgi nesnesinin özellikleri, âşığın kendisine yönelmesine sebebiyet verir. Gasset, sevginin, ruhsal kaynağını sevgilinin niteliklerinden aldığını belirtir. Âşık, "nesnenin sevilesi olduğunu gördüğü için sever" (Gasset 1996: 117). Sevgi nesnesi cezbedici ve çekici bir özelliktedir. Fromm'a göre çekicilik, "kişilik pazarında genellikle aranan ve peşinde

koşulan bir süslü nitelikler paketi" anlamına gelir (Fromm 1985: 13). Sevgilinin ihtiva ettiği bu süslü nitelikler paketi tabiri yerindeyse mükemmeldir.

Dîvân şiirinde sevgiliyi, sevgili yapan bazı cezbedici unsurlar bulunmaktadır. Bunlardan naz ve eda sevgilinin çekici özelliklerinin başında gelmektedir. Âşık, sevgilinin güzelliğini tek başına yeterli görmez. Güzelliğin yanında çekici unsur olan naz ve edanın da bulunması gerekir. Her ne kadar âşığı usandıran nitelikler olsa da sevgili, bu vasıflarıyla âşığı daha da hararetlendirir.

Olsa ne kadar hüsn ile ra'nâ dil-i 'âşık
Bî-şîve olan dilber-i sîmîn-beri neyler (Neşâtî)¹³

Nedîm, sevgilinin güzelliğini "kemâl" kelimesi ile ifade eder. Zira âşık olan birinde "sevdiği kişinin mükemmel olduğu inancı" vardır. (Chapman 2004: 24) Nedîm'in -üstün vasıflarla dolu- sevgili karşısında göstermiş olduğu hayranlık, sevgilinin çekiciliğinin âşık üzerindeki tesirinden dolayıdır.

Kemâl-i hüsnünü derk eyledikde dil-dârın
Önünde mahv-ı vücûd etmemek kemâl midir (G.34/8)

Sevgilinin güzelliğini bir lahza gören âşıklar, kendilerinden geçerek hayranlıklarını ifade ederler.

Bir nezâketle açup fes gûşesinden perçemin
Şöyle göstermiş ki kim gördüyse hayran oldu hep (G.9/6)

Sevgili, âşığın sabrını yağma etse de bu yıkıcılığı, onu çekici bir unsur haline getirir. Nedîm, sevgilinin çıtı pıtı dilli oluşuna, hazır cevaplı oluşuna, güzel konuşmasına hayrandır. Sevgi nesnesi "bütün yanları ve özellikleri sayesinde, sevenin arzusunu ve kendi bireyselliğince tayin edilmiş ihtiyacını karşılamaya ne kadar elverişliyse, bu tutku da o kadar yüksek ve kudretli olacaktır." (Shopenhauer 2003: 28). Belki sevgilide bu özellikler olmasa âşık da olmaz. At sahibine göre kişner sözü böyle durumlar için söylenir.

¹³ İsmail Ünver, (1986), *Neşâtî* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 96.

Aman sabr u karârım eyledi yağma o kâfirde
Kırık bir ter-zebân ber-ceste nutk-ı bî-aman vardır (G.42/4)

2.2 Sevgili Narsisttir ve İlgi Bekler

Bazı sevgi nesnelere, ilgiyi sadece kendi üzerine çeken, kendini seven bir narsisttir. “Bencil kişi sadece kendisiyle ilgilidir. Herkesin kendine göre olmasını ister, vermektense hiç tad almaz, almayı sever” (Fromm 1985: 65). Nesne adeta kendisinden gayrı hiçbir şeyi görmez. Bu yüzden sevmek kabiliyetinden mahrumdur. Mitolojideki “narkissos” mitinden gelmektedir. Kişinin narsisizm kozasından kurtulması, “başka insanların farkına var[ınca]” gerçekleşir (Dowrick 2000: 74).

Âşık, nesneye sürekli bir ilgi halindedir. Zaten “ilgi” olmaz ise orada bir gerçek sevgiden söz etmek mümkün olmaz. Aşkta “esas olan sevgiliden başkasını düşünmeme ve ilgilenmemedir” (Soysaldı 2015: 38). Bütün ilgi ve alaka yalnızca sevgi nesnesine yöneliktir. İlgi az ise orada menfaat ve başka unsurlar devreye girmiştir. Sevginin emek ve ilgi ile bağlantısına vurgu yapan Fromm; “sevgi, sevdiğimiz şeyin büyümesi ve yaşaması için gösterdiğimiz etken ilgidir. Bu etken ilginin bulunmadığı yerde sevgi de yoktur” der. Sevginin özü, “bir şey için harcanan emek, bir şeyi büyütme[ktir]” (Fromm 1985: 34-35). Bu yüzden emek ve sevgi birbirinden bağımsız düşünülemez.

Klasik şiirimizde çoğu zaman sevgili, parça-bütün korelasyonu ile nergise benzetilir. Burada sevgilinin narsist oluşunu dolaylı olarak ifade edilir. Sevgilinin, âşığa tutum ve davranışı her daim olumsuzdur. Çoğu zaman âşıklerini tanımazlıktan, görmezden gelir. Âşığın inlemeleri, tegafül hâlinde olan sevgili için bir şey ifade etmez.

Gel ey mest-i tegâfûl bir nigâh it hâl-i mestâne
Reh-i meyhânede bu hây u hûlar hep senünçündür (Nâbî)¹⁴

Nedîm, sevgilinin narsist bir yapıda olduğunu ve âşığın daimi olarak göstermiş olduğu ilgi ve alakaya karşı sürekli bir tegafül halinde olduğunu dile getirir. Mitolojideki Narkissos nasıl ki gibi suda aksini görüp kendine hayranlık duyuyorsa, sevgili de sık sık aynaya bakmaktadır.

¹⁴ Ali Fuat Bilkan, (1997), *Nâbî Dîvânı* İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, G.221/4

Niçün sık sık bakarsın böyle mir'ât-ı mücellâya
Meğer sen dahi kendi hüsnüne hayrân mısın kâfir (G.41/7)

Sevmek, “kendini karşılıksız olarak adamak, sevgimizin sevilen kişide de sevgi oluşturacağı ümidini taşımak demektir” (Fromm 1985: 122). Nedîm, ümidinin başlangıcı olan sevgiliden daima bir lütuf bekler. Sevgiliden, yüzünü bir defa olsun göstermesini ümit eder.

Ey kaşı yâ yüzün beri dönmez misin dahi
Ey gurre-i ümîd görünmez misin dahi (G.156/1)

Schopenhauer (ö.1860) “bir âşık, sevgilisinin soğukluğunu ve onun, kibrinin, şımarıklığının, ona haz vermesini gaddarlık olarak tanımlarsa bunda bir abartma yoktur” der (Schopenhauer 2003: 69). Nedîm'in de sevgiliyi zalim ve gaddar olarak tarif etmesi doğaldır. Zira bir katil olan sevgili, âşıklarını hançere benzeyen kaşı ile öldürmektedir.

O zâlimde yine dil-dâde-küşlükden nişân vardır
Görürsün hançer-i ebrûsunun nevkinde kan vardır (G.42/1)

2.3 Sevgi[li]nin Kuşatıcılığı

Gasset, sevgi[li]nin kuşatıcı olduğunu söyler. Sevgi[li] “kişinin en gizli köşelerine kadar gizlice sokarak, bunun dışında kalanları eleyerek, kişinin yaşamını belli ölçüde etkiler” (Gasset 1996: 73). Sevgilinin atmosfer yaratıcı bir tesiri olduğundan dolayı ondan uzak durmanın bir yolu yoktur. Bu görünmez etki, “insanın en korunmalı yerlerinden sızarak içine işler ve âşık erkeğin üzerinde, tıpkı iklimin bitki üzerinde yaptığı etkiye benzeyen görünmez bir etki yapar” (Gasset 1996: 73). Sevginin kuşatıcılığı, bizatihi aşk kelimesinde görülmektedir. Kelime, “bazı etimoloğların, kökenine dair semantik ilişkiyi kurmak için başvurdukları üzüm asmasının (‘aşeka-lebleb) özelliklerini yansıtmaktadır. Bu bitki, kendini bir ağacın etrafına sarar ve (rengi) değişmeye tabidir” (Bell 2006: 259). Âşık da aşk ile sarılmış bir ağaç gibidir.

Dîvân şiirinin kelime kadrosunda yer alan “mîhr” kelimesi, aşkın kuşatıcılığını ifade etmesi bakımından önemlidir. Mîhr; güneş anlamının yanında sevgili, sevgi anlamında da kullanılmaktadır. Güneş, ısısı ve ışığıyla kuşatıcıdır. Sevgi[li] de bundan dolayı güneşe benzetilir.

Eger sen âleme pertev salar bir mihr isen ben hem
Bihamdillah mahabbet şem'iyem sûz ü güdâzım var (Hayâlî)¹⁵

Nedîm'de sevgilinin bu kuşatıcı etkisi görünür bir etki yapmaktadır. Sevgili bir örümcek misali gibi âşığı ağlarıyla sarmıştır. Sevgili, bu kuşatıcılığı ile âşığın tahammülünü, âşığın dünyasını yakıp yıkmıştır.

Tahammül mülkünü yıkdın Hülâgû Han mısın kâfir
Aman dünyâyı yakdın âteş-i sûzan mısın kâfir (G.41/1)

Nedîm, güzellerin aşkının, görünmez olduğunu âşığı gizlice sarıp etkisi altına aldığı, *belâya* benzeterek ifade eder. İnsanlar aşkı ilk defa belâ ile tatmıştır.

Görünmez bir belâdır aşk-ı hûban-ı cihan şimdi
Nedîmâ kıl hazer germ-ülfet olma bizden eylerle (G.146/5)

2.4 Sevgi Nesnesinin Putlaştırılması

Aşk sahnesinin rol dağılımında sevgili pasif, âşık ise (sürekli ona ulaşmaya çalışması sebebiyle) aktif bir görünüm arz eder. Sevgi nesnesi, âşığı bir miknatis gibi kendisine çeker. Sevgi nesnesinin âşığa gelme durumu söz konusu ol[a]madığından âşık, onun bir parçası olmak üzere nesneye “göç *etmeye*” yönelir. Bu “göç durumu içinde olmak, sevgi içinde olmak” demektir (Gasset 1996: 11). Diyebiliriz ki sevgi nesnesi, bir “put” konumunda olup kurbanlarının kendisine yönelmesini bekler. Fromm’a göre; din dışı mezoşistlik sevgide, sevgi nesnesi putlaştırılmaktadır. Âşık, sevgiliye adeta tapar, zira sevgili; mutluluğun, sevincin tüm kaynağıdır. Ancak şu hususu göz ardı etmemek gerekir; “hiç bir put kendisine tapan kişiye kendinden beklenenleri veremeyeceği için geçen zamanla birlikte düş kırıklıkları başlar” (Fromm 1985: 99). Âşığın mutluluğa erişememesi bundan dolayıdır.

Geleneğimizde sıkça görüldüğü üzere sevgili, bir puta -diğer adıyla saneme-benzetilir. Puta teşbih edilmesinin nedeni sevgilinin, taş gibi tepkisiz ve hareketsiz oluşudur. Aynı zamanda sevgiliye tapıldığı için puta teşbih edilir.

¹⁵ Ali Nihat Tarlan, (1992), *Hayâlî Bey Divânı* Ankara: Akçağ Yayınları, G.68/3

Billâh ey büt-hâne-i hüsnün büt-i ayyâresi
Nice mermerden düzülmüşdür yüregün hâresi (Ahmet Paşa)¹⁶

Âşık, sevgi nesnesine teslimiyet içerisindedir. Dolayısıyla “sevmek bir nevi tapınma” demektir (Chapman 2004: 179). Âşık, mezoşist bir yapıdadır. Mezoşist “kişiye emredilir, sömürülür, canı yakılır, aşağılanır”(Fromm 1985: 29). Sevgili Nedîm'in sürekli canını yakar, aşağılar, hakaret edip, azarlar. Buna mukabil Nedîm, bir köle gibi efendisine itaat halindedir.

Nedîm, sevgiliyi “gönül çeken sevgi putu” olarak tarif eder. Âşığın gönlüne yerleşen sevgili, orayı bir peri evi yapmıştır. Kısacası gönlü büyüleyip tesiri altına almıştır.

Cây edeli sînem büt-i dil-cû-yı mahabbet
Dil oldu perî-hâne-i câdû-yı mahabbet (G.11/1)

Putu benzeyen nazlı sevgilinin hayalinden dolayı, gönül kilisesi, Ferhat'ın put evine dönüşmüştür. Sevgili bir put olursa, âşığın gönlü de bir kilise olacaktır.

Deyr-i dil böyle sanem-hâne-i Ferhâd olmak
Hep senin ey büt-i nâzende hayâлиндendir (G.21/3)

Servi boylu sevgilinin, zulüm eteğini beline sokarak, koşup gelmesi âşığı azarlamak, canını yakmak içindir. Âşık bu durumdan kaçmaz.

Ber-çîde dâmen-i sitem olmuş şitâb ile
Serv-i revânımın yine benzer 'itâbı var (G.24/6)

Âşık, kendisine kul köle olsun diye sevgilinin ferman çıkartmasına gerek yoktur. Âşık, ezelden beri zaten sevgiliye bağlı bir köledir.

Bana kul olsun deyü hacet ne fermân etmeğe
Ben senin çokdan efendim bende-i fermânınam (G.90/2)

---

¹⁶ Ali Nihat Tarlan, (1992), *Ahmet Paşa Dîvânı* Ankara: Akçağ Yayınları, G.349/1

3. ÂŞIKLA İLGİLİ TESPİTLER

3.1 Âşığın Sevgiliye Yönelimi

Gasset, “âşık olan her insanın, istediği için âşık olduğunu” söyler (Gasset 1996: 37). Sevgi, zorlama ile değil, “sadece özgür olduğunda yaşanabilen” bir eylemdir” (Fromm 1985: 30). Daha sonra sevgi nesnesinin heyecanlandırıcı özelliği, âşığın bu özgürlüğünün iplerini eline alır. Bu yüzden sevgide gayr-ı ihtiyari bir durum da söz konusudur. Bu nedenle Gasset de ruhta bir takım huzursuzlukların baş gösterebileceğini ifade eder. Âşık, “nesnenin yarattığı uyarıyla bir noktadan ince bir biçimde zedelenir. Sevgi, nesnenin gönderdiği delici okların açtığı yaralardan dışarıya fışkırarak nesneye doğru etkin bir biçimde akmaya başlar” (Gasset 1996: 10). Bu durumda âşık, kendini, ruhsal bir devinim içinde sevgi nesnesine doğru yönelmiş bir durumda bulur. Sevgi, bir nevi sürekli göçtür. İnsan sevdiği zaman içindeki “dinginliği ve sürekliliği terk ederek gerçekten o nesneye doğru göç eder” (Gasset 1996: 11). Âşık sadece sevgiliye bağımlı olup onun için her türlü fedakârlığı göze almaya razıdır.

Dîvân şiirinde aşk gayr-ı iradi bir durumdur. Mecnun gibi aklını ve iradesini sevgiliye teslim etmiştir. Sevgiliden gayrı her şeye kapalıdır. Âşığın asıl vatanı olan sevgilinin mahallesine doğru bir göç halindedir. Sevmek, “sevilene bağlanmak ona doğru akmak” demektir (Chapman 2004: 186). Sevgiliden uzak durmak mümkün değildir.

Ser-be-ceyb-i inzivâ mümkün mi ‘uşşâka Belîğ
Kûy-ı yâra bî-bahâne reh-güzâr itmek de güç (Belîğ)¹⁷

Nedîm’in gönlü, sevgilinin mahallesinde bir toz misali ayaklar altına dökülmekten kaçınmaz. Yeter ki sevgilinin ayağının toprağı olabilsin.

Gubâr-âsâ gönül kûyunda pâ-mâl olmadan kaçmaz
Türâb-ı makdem-i yâra heman bir intisâb olsun (G.113/5)

Sevgilinin mahallesine gidiş çok gizli olmalıdır. Bu gizli göç sırasında âşığın yoldaşı yalnızca yollar olmalı ve yolların da uykuda yani ıssız ve sessiz olması gerekmektedir.

¹⁷ Abdulkerim Abdulkadiroğlu, (1988), *Belîğ* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 66

Şöyle pinhân gidesin kûyuna cânânın kim
Râh ol hem-demin ammâ o da hâbide gerek (G.57/3)

3.2 Âşığın Çeşitli Hâlleri

Âşık, sevgi nesnesinden dolayı derbeder bir hâl ve tutum içerisindedir. Âşık, “başıboş dolaşır, aklını kaybeder, sarhoş bir adam gibi anormal davranışlar gösterir” (Finkielkraut 1995: 45). Dikkatin böyle kapanmış bir vaziyette olmasını Gasset şöyle tarif eder: “Gözler bir yere takılır kalır, bakış donuktur, baş göğsün üstüne doğru düşme eğilimindedir; beden yapabilirse, içe doğru çekilir. Görünüş, tümüyle insan biçimli ama sanki içbükey ve içine doğru kapanmış bir nesneyi temsil eder” (Gasset 1996: 43). Âşık, adeta kuluçkaya yatmış bir canlı gibi bütün ilgi ve dikkatini, sevgiliye yoğunlaştırmıştır.

Divân şiirinde âşık, şekil itibariyle dal (د) harfine veya hilale benzetilir. Nedeni âşığın çektiği eziyetlerden dolayı vücudunun, halsiz düşüp büklüm büklüm görünmesidir. Âşığın gözleri ise daima sevgiliyi arar vaziyettedir.

Âşıkın kâmetini cevri ile kim dâl etti
Şu duran dilber-i dal-haçere sor bana sorma (Enderunlu Vâsıf)¹⁸

Nedim de sevgili için bir söz söylemeye kalktığı zaman sevgilinin saçı gibi bedeninin iki büklüm olduğunu söyler. Yine Nedim'in iki elinin elbisesinin yakasında, gözlerinin ise eteğinin kenarına bakılı olması durumu, Gasset'in ifade ettiği âşık hallerine yakındır.

Bir mısra'-ı resâ deyicek mû-miyânuna
Mânend-i turre kaddi ham-ender-ham eyleriz (G.49/6)

Güzel gösterdiler âsâr-ı aşkı zîr ü bâlâdan
İki destim girîbânımda çeşmim taraf-ı dâmende (G.134/3)

¹⁸ Haluk İpekten, (1989), *Enderunlu Vâsıf* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 26

3.3 Âşığın Sevgiliye Yoğunlaşması

Âşık olan kişi, doğası gereği bütün dikkati sevgiliye yönlendirir. Bu durumda sevgi nesnesi, diğer tüm unsurlardan daha fazla ön plandadır. Onun ayrıcalıklı bir yeri olur. Bir denize dökülen su kolları misali âşık da sevgi nesnesine kapılarak çağar. Yoğunlaşma, bilincin tek bir noktaya saplanıp, onun tutsağı olmasıdır. Fromm, “yoğunlaşarak yapılan bir faaliyet[in] kişiyi diri tuta[cağını]” söyler (Fromm 1985: 111). Yoğunlaşma hali içerisinde bulunan insan “dış dünyayla hiçbir bağlantısı olmayan büyümlü bir dünyanın içinde kısıp kalmış[tır]” (Gasset 1996: 36). Sıkışıp kalmış olan âşık için kaçışı sağlamak kolay değildir.

Mutasavvıfların inziva hayatı aslında bir “yoğunlaşma” sürecidir. Her türlü maddeden uzaktırlar. Sevgiliye yoğunlaşan âşık, onunla ruhsal bir iletişime geçme çabasındadır. Gasset bunun için “birbirinin duygularını özümsemek” tabirini kullanır (Gasset 1996: 41). Mecnun’un çölde ceylanın gözüne bakarak onunla ruhsal bir iletişime geçmeye çalışması “yoğunlaşma” neticesidir.

Nedîm de gönlün her vakit sevgiliyi düşünüp tahayyül ettiğini tıpkı Mecnun gibi kendisi dışında hiçbir unsurla temasa geçmediğini söyler. İbn Arabî, (ö.1240) eğer âşık başka şeylere yönelebiliyorsa “o saf ve gerçek sevgi değildir” diyerek âşığın sevgiliden gayrı bir unsuru düşünmeye fırsatı olmadığını belirtir.(Arabî 2013: 37).

Dâ'im visâl-i dil-beri yâd etmede gönül
Mecnûn kendi kendi ile güft ü gûdedir (G.29/4)

Gönül her an sevgiliye kavuşmayı düşünmektedir. Mecnun gibi kendi kendisi ile dedikodu halindedir. Âşıklık bir nevi mecnun olmaktır. “Platon buna *kutsal delilik* demiştir.” (Gasset 1996: 34) Beyitte, mecnun olma hâli bilincin felce uğraması anlamını taşıması yanında, cenneti de telmih eder. Delilerin akıl melekesi işlev görmediği için bu her türlü dini sorumluluktan muaftırlar. Âşık olan insan, aklını kalbi ile tebdil ettiğinden bir nevi cennet hayatı yaşar. Gasset de sevgilinin, âşığa adeta bir cennet hayatı yaşattığını söyler (Gasset 1996: 39).

3.4 Âşık Olmak Büyülenmedir

Sevgili, âşığı adeta kendi kuluçkasına yatırmıştır. Âşık olan kişi bilincini tek bir nesneyle kapandığından bu kendinde olmama hâli âşığa uyurgeter, mecnun, büyülenmiş insan havası verir. “Âşık olmak aslında bir büyülenmedir.” (Gasset 1996: 38) Büyülenme ifadesi sevgilinin, âşığı üzerinde bıraktığı derin tesiri en güzel anlatan kelimelerden biridir. Âşık büyülenme karşısında daha itaatkâr bir yapıya bürünür. Aşkta büyülenmiş olduğunu söyleyen Eva Illauz da (d.1961) aşkı, “kişiyi itaat etmek zorunda bırakan bir güç” olarak tanımlar (Illauz 2013: 259).

Dîvân şiirinde sevgilinin saç, gamze ve göz gibi çeşitli güzellik unsurları cadı ve büyücü olarak betimlenir. Ancak sevgili, bu gibi unsurlara ihtiyaç duymadan bile güzelliğiyle âşıkı büyüler.

Bir gösterür mi sihr-i füsûn-kâr-ı hüsnünü
Ebrû-yı çîn çîn ile ol turreler bana (Osman-zâde Tâ'ib)¹⁹

Nedîm, sevgilinin güzellik unsurlarından dolayı efsuna uğramış bir esir görünümde karşımıza çıkmaktadır.

Akıbet gönlüm esîr etdin o gîsûlarla sen
Hey ne câdûsun ki âteş bağladın mûlarla sen (G.103/1)

Âşık büyülenip teslim olmuştur. “Sevgide varolan şey, büyülenme nedeniyle teslim olmaktır” (Gasset 1996: 110). Âşık kişi aşk ile zincirlenerek bir nevi esir hayatı yaşamaktadır. Nedîm, ham sofulardan, âşiklara kadar herkesin sevgilinin zindanında esir olduğunu söyler. Sevgiliye “beyim” diye hitap etmesi de sevgi nesnesinin mahiyeti açısından dikkat çekmektedir.

Fırka-i erbâb-ı dilden zümre-i zühhâda dek
Hep esirindir begim hatta dil-i nâ-şâda dek (G.60/1)

¹⁹ Mustafa Yatman, (1989), *Osman-zâde Tâib Dîvânı'ndan Seçmeler* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 80

3.5 Âşık Olmak Bilinci Felce Uğrattır

Gasset, gerçek âşıkların zihinsel bir travmaya girdiğini, âşık olmanın “bilincimizin gelişmesi üzerinde kısıtlayıcı, yoksunlaştırıcı ve felce uğrattıcı bir etki yap[tığını]” belirtir (Gasset 1996: 28). Maslow (ö.1970), sevginin temel işleyişinden biri olarak “sevgi nesnesinden derin bir şekilde etkilenmey[e]” dikkat çeker. Bu durumda âşıkta, “istekli, araştıran bir bakış, yani “özen”le görme ortaya çıkar” (Maslow 2001: 83). İşte *Aşkın gözü kördür* klişesi bu gibi durumların ortaya çıkardığı bir sözdür. Âşık, sevdiği dışındaki her şeye bilincini kapadığı zaman “aşk o insana hâkim olur” (Arabî 2013: 35). Âşık insan, normal halden çıktığı için dış dünyayı algılamakta güçlük çeker. Bilinç bir nevi felçlidir. Gasset’e göre; bilinç “felce uğramadan, alıştığımız dünya kısıtlanmadan âşık olma[k] olanaksızdır” (Gasset 1996: 34).

Sevgili, âşığı her yönden sararak onu adeta felce uğrattır. Âşık ne başkasına bakabilir ne kaptırdığı gönlünü geri alabilir. Bir yere gidemez, konuşamaz, adım atamaz.

Seni gören gözümüz gayrıya bakabilemez
Sana gönül viren ey dil-rübâ alabilemez

Gören cemâlünü hayrân kalur turur gidemez
Sözün idebilemez adımın adabilemez (Taşlıcalı Yahyâ)²⁰

Nedîm, âşığın hasretle sevgiliyi beklerken değişime uğradığını, dünyanın artık âşığın gözüne bambaşka göründüğünü söyler. Öyle ki tatlı şerbetin tadı bile âşığa acı gelmektedir.

Zamân-ı va'd-i tahassürde başkadır 'âlem
O telh şerbet-i şîrin-güvârı benden sor (G.33/4)

Aşk “çoğu zaman sarhoş edici bir şey olarak tanımlanır” (Buscaglia 1992: 156). Âşıkların vasıflarından biri de “sarhoş” oluşudur. Aşk badesini içen âşık, aklını da bir kenara bırakır. Aşkta aklın yerini gönül alır. Bu yüzden düşünce yetisini kaybetmiştir. Nedîm, âşığın gönlünün “sevgi şarabı” ile kendisinden geçtiğini ve bu sayede akıllandığını söyler.

²⁰ Mehmet Çavuşoğlu, (1983), *Yahyâ Bey ve Dîvânı'ndan Örnekler* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 178

Koyun şarâb-ı mahabbetle kendüden gitsin
Zaman gelir bu gönül hûş-yâr olur giderek (G.61/2)

3.6 Âşık Veren Taraftır

Sevginin etkin yapısı içerisinde âşık en cömert tip olarak karşımıza çıkar. Cömert insan “alan” değil “veren” kategorisindedir. Âşıklar için “vermenin almaktan daha iyi olduğu duygusu, yoksun olma acısının, alma sevincinden daha iyi olduğu anlamına gelmektedir” (Fromm 1985: 31). Herkes “vermeyi” kolay kabul edemez. “Yalnızca sevgiyi bir beklen-timiz olmadan verebiliriz” (Buscağla 1993: 95). Verme, “halk dilindeki gibi, bir vazgeçme, bir şeyden yoksun kalma bir yoksullaşma değildir” (Benazus 2003: 17). Sevgide vermek “birleştici, zenginleştirici ve yücelti-cidir” (Dowrick 2000: 174). Bu eylem bir özveri bir erdemdir.

Dîvân şiiri geleneğinde âşıkların en çok kullandığı eylemlerin başın-da “ver-“ fiili yer almaktadır.

Şeyhî'yi kûy-ı melâmetde nişân etmek için
Veririz ârı yele nâm u nişân ile bile (Şeyhî, G.161/7)

Âşıklar, Nedîm örneğinde görüldüğü üzere canını bile sevgiliye helal etmektedir. Âşıklar can varlıklarını sevgili uğruna harcamaktadır. Çünkü âşık, kendisini sevgiliye adayan bir fedaidir. Hem ruhsal anlamda hem de fiziksel anlamda sevgiliye “kendini armağan e[der]” (Chapman 2004: 83).

Uşşâkın olsa n'ola fedâ nakd-i cânları
Seyr etmedin mi dünkü fedâyî cüvânları (G.155/1)

Metâ'-ı vasluna canlar verirdim ammâ kim
Âmân o gamze-i hûn-hâr bende cân mı kodı (G.148/2)

RAKİPLE İLGİLİ TESPİTLER

Rakibe Duyulan Kıskaçlık ve Düşmanlık

Âşk ilişkilerinde seven ve sevilenin yanı sıra bir de rakip vardır. Gas-set, aşk üçgeninin bir ayağı olan rakipten hiç söz etmez. Yalnızca Fromm, rakibe dair birkaç tespitte bulunur. Fromm, “Sevginin ve Şiddetin Kaynağı” kitabında sevgide gerginliğe neden olarak, rakip diye tabir

edilen üçüncü bir kişinin varlığını gösterir. “A'nın istediği bir nesneye B'nin sahip olması ya da A'nın sevgisini özlediği bir kişinin B'yi sevmesi, kendisinin istediği ama sahip olamadığı şeylere sahip olan B'ye karşı A'da nefret ve düşmanlık doğar. Gıpta ve kıskançlık yalnızca A'nın istediklerine sahip olmamasından değil, aynı zamanda başka birinin o şeylere sahip olmasından doğan gerginliklerdir” (Fromm 1990: 23). Kıskançlık, “sevilen nesneye tek başına malik olmayı özel amaç edinen sevgi düzeninin bencil yanındır” (Mead 2002: 66). Sevgilinin, engelleyici vasfı bulunan rakip ile paylaşılması mümkün olamaz. Şayet olursa orada gerçek bir sevgiden söz etmek imkânsız hale gelir. Sevgilinin “bir rakip ya da ölüm nedeniyle yitirilmesi, tutkuyla seven kimse için başka bütün acıları aşan” bir acıdır (Schopenhauer 2003: 62).

Dîvân şiirinde rakip, âşığın düşmanı olarak telakki edilir ve daima kötülenir. Bunun nedeni, sevgilinin âşığına değil de rakibe yönelmesidir. Nefret edilen rakibin ölümü arzu edilir. Rakip yalnızca bir kişi olarak düşünülmez. Sevgilinin saç bile bazen rakip konumundadır. Maşuk ile âşığın arasında bulunan her nesne rakiptir ve kıskanılır.

Olmasun mı Lâmi'î gayretle kim ol şûh-çeşm

Virür alur gayrilerle iltifât itmez ana (Lâmi'î)²¹

Nedîm, rakibe gıpta ile bakar. Zira sevgiliyi yaşamakla bile göremezken baş düşmanı rakip, sevgilinin gerdanını örtüsüz koklamaktadır. Bu durum rakibin kıskanılması için geçerli bir nedendir. Nedîm, rakibi, kâfir şeklinde betimleyerek onu düşman ilan eder.

Nikâb ile göremezken biz onu vâ-hayfâ

Rakîb o gerden-i sîmini bî-nikâb kokar (G.16/4)

Rakîb-i nâ-müselmânın da yâ Rab olmasın hasmı

O kâfir-beççe-i İslâm-düşmen gibi îmansız (G.50/2)

²¹ H. Bilen Burmaoğlu, (1989), *Bursalı Lâmi'î Çelebi Dîvânı'ndan Seçmeler* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 88

Sonuç

Aşkın evrenselliğine bir nebze de olsa ışık tutması açısından Gasset ve Fromm ile Nedîm'in aşk anlayışına dair örtüşen noktaları şöyle sıralayabiliriz.

1. Gasset ve Fromm, sevgi nesnelерinin çeşitliliğine dikkat çeker. Nedîm'de de yalnızca sevgili sevgi nesnesi değildir. Padişah, bir devlet büyüğü de sevgi nesnesi konumuna geçebilmiştir.

Gasset ve Fromm, aşk ilişkilerinde sevgi nesnelерinin cinsiyetini net bir biçimde ortaya koyarken, bu belirlilik Nedîm'in bazı beyitlerinde görülmesine de yine de nesnelерin cinsiyeti bellidir.

2. Gasset ve Fromm, sevgi nesnesi ile simgesel bir bütünleşmeden söz ederken, Nedîm'de bu bütünleşme isteği canlı bir şekilde görülmektedir.

3. Gasset, sevginin süreklilik arz ettiğini ve sevginin sonsuz olduğunu ifade eder. Bu husus Nedîm'de de mevcuttur.

4. Gasset'e göre sevgi bir doğurganlık simgesi olup düalist bir yapı arz eder. Nedîm'de de aşktan zuhur eden; mutluluk ve sevinç gibi olumlu hâllerin yanında gam, keder gibi olumsuz hâller de vardır. Pek çok hâlin ortaya çıkmasına aşk müsebbiptir.

5. Gasset ve Fromm sevgi ve arzu arasındaki bir takım farklılıklara dikkat çeker. Bu duruma Nedîm de değinmektedir. Arzunun, sevgiyi canlı tuttuğu hususu Nedîm'de de görülmektedir.

6. Gasset, sevgide gizliliğin esas yoğunlaşma için gerekli olduğunu belirtir. Nedîm de aşkın bir sır olduğunu söyler.

7. Gasset ve Fromm, sevginin herkese bahşedilmeyen, bir yetenek işi olduğunu ifade ederler. Nedîm bu yetenekli kimselerin yalnızca âşıklar olduğunu zahidlerle mukayese ederek ortaya koyar.

8. Gasset'e göre ızdırap, sevginin gerçekliğini göstermesi adına gereklidir. Nedîm'in aşk anlayışında da sıkıntı ve acının ayrı bir yeri olsa da yapısı gereği ızdıraptan fazla memnun değildir.

9. Gasset, sevgide ayrılığın aşkı canlı tutması münasebetiyle gerekli olduğunu düşünür. Fromm, ayrı olmanın huzursuzluk nedeni olduğunu

söyler. Nedîm her fırsatta ayrılıktan doğan şikâyetlerini, huzursuzluklarını dile getirirse de ayrılıkta olumlu bir tarafın olduğunu bilir.

10. Gasset ve Fromm'a göre; sevgide cinselliği reddetmek abestir. İnsan doğası gereği zıt kutbu olan karşı cins ile birleşmek ister. Cinselliği çokça öne süren âşıklar şehvetli bir yapıya sahiptir. Nedîm'de de cinsellik unsurları diğer şairlere nazaran daha fazla belirgindir.

11. Gasset ve Fromm'a göre; sevgi, kaynağını sevgi nesnesinin niteliklerinden almaktadır. Nedîm de sevgiliye olan muhabbetin, hayranlığın bizzat sevgiliden kaynaklandığını söyler.

12. Fromm, sevgilinin, ilgiyi yalnızca kendisinde toplamak isteyen bir narsist olduğunu belirtir. Nedîm de sevgilinin âşığa hiç yüz vermediğini yalnızca kendi güzelliğine hayran olduğuna dikkat çeker.

13. Gasset'de görülen sevgi[li]nin kuşatıcılığı özelliği Nedîm'de daha ileri boyutta olup, yıkıcılığı ile karşımıza çıkar.

14. Gasset'e göre; sevgi nesnesi sürekli âşığı kendi merkezine doğru çeker. Bir nevi âşığın iradesi sevgiliye teslim olmuştur. Âşık, sevgiliye doğru yönelmiş bir göçmen gibidir. Sevgi nesnesi putlaştırılmıştır. Fromm, bu durumun mazoşist sevgide görüldüğünü söyler. Nedîm de sürekli sevgiliye doğru, sevgilinin mahallesine doğru bir göç hâli içindedir. Sevgili Nedîm için bazen taş kalpli bir puttur. Nedîm, maruz kaldığı her türlü zulme rağmen ondan vazgeçmeyen bir mazoşist âşık görünümündedir.

15. Gasset'in âşıkların ahvali için yaptığı tarifler (derbederlik, kendinden geçme, bedenini iki büküm olması... gibi) Nedîm'de de görülmektedir.

16. Gasset ve Fromm, sevgide olmazsa olmazlardan biri olarak yoğunlaşmaya işaret eder. Nedîm de mecnunluk üzerinden bu durumun var olduğunu söyler.

17. Gasset'de görülen âşıkların büyülenmiş olduğu düşüncesi Nedîm'de de çokça yer almaktadır.

18. Gasset, âşıkların bilincinin bir tahribata uğradığını belirtir. Nedîm'in de âşık bilincinin adeta felce uğradığına dair söylemleri vardır.

19. Fromm'a göre; âşık sürekli "veren" taraf, sevgili ise "alan" taraftır. Nedîm de âşıkların bu özelliğine dikkat çekerek gerekirse canını dahi sevgili uğruna vereceğini söyler.

20. Fromm'a göre rakip, nefretin ve kıskançlığın kaynağıdır. Nedîm de rakibin sevgili ile hemhal olmasını kıskanır ve rakibi düşman olarak görür.

Kaynakça

- BACHELARD, Gaston (1995) *Ateşin Tinçözümlemesi* (Çev: Nail Bezel) Ankara: Öteki Yayınevi
- BELL, Joseph Norment (2010), *İslam'da Aşk Tasavvuru Hanbelîlik Örneği* (Çev: Yücel Aşıkoğlu) İstanbul: İnsan Yayınları.
- BENAZUS, Hanri (2003), *Sevginin Gizemi* (Haz: Çağlayan Erendağ) İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- BUSCAGLIA, Leo (1992), *Sevgi İçin Doğmak* (Çev: Mehmet Harmancı) İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- _____ (1993), *Sevgi* (Çev: Nejat Ebcioğlu) İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- CHAPMAN, Gary (2004), *Beş Sevgi Dili* (Çev: Betül Çelik) İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- EKİCİ, Mustafa (2006), *Hristiyanlık'ta ve İslam'da Sevgi* Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üni.
- DOWRİCK, Stephanie (2000), *Sevginin Halleri* (Çev: Gürol Koca) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FİNKİELKRAUT, Alain (1995), *Sevginin Bilgeliği* (Çev: Ayşen Ekmekçi) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- FRAGER, Robert (2006), *Aşktır Asıl Şarap* (Çev: Ömer Çolakoğlu) İstanbul: Keşkül Yayınları.
- FROMM, Erich (1985), *Sevme Sanatı* (Çev: Işıtan Gündüz) İstanbul: Say Yayınları.
- _____ (1990), *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı* (Çev: Yurdanur Salman, Nalan İçten) İstanbul: Payel Yayınları.
- GASSET, Ortega (1996), *Sevgi Üstüne* (Çev: Yurdanur Salman) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- ILLOUZ, Eva (2013), *Aşk Neden Acıtır Sosyolojik Bir Açıklama* (Çev: Özge Çağlar Aksoy) İstanbul: Jaguar Kitap.
- İBN ARABÎ (2013), *İlahî Aşk* (Çev: Mahmut Kanık) İstanbul: İnsan Yayınları.
- İBN HAZM (2014), *Güvercin Gerdanlığı* (Çev: Mahmut Kanık) İstanbul: İnsan Yayınları.
- MACİT, Muhsin (1997), *Nedîm Dîvânı* Ankara: Akçağ Yayınları.
- MASLOW, Abraham (2001), *İnsan Olmanın Psikolojisi* (Çev: Okhan Gündüz) İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.
- MAY, Rollo (2010), *Aşk ve İrade* (Çev: Yudit Namer) İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- MAZIOĞLU, Hasibe (1988), *Nedîm* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- MEAD, Margaret (2002), *İlkel ve Uygarlaşmış Biçimlerde Kıskançlık* (Aşkın Anatomisi, Derleyen: A. Krich, Çev: Mehmet Harmancı) İstanbul: Say Yayınları.
- OKUYUCU, Cihan (2010), *Dîvân Edebiyatı Estetiği* İstanbul: Kapı Yayınları.
- PALA, İskender (1995), *Ah Mine'l-Aşk Cogito* (Aşk Sayısı) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s. 81-103.
- POLAT, Mehmet Nuri (2011), *İlahi Dinlerde Aşk Yüksek Lisans Tezi*, Erzurum: Atatürk Üni.
- SCHOPENHAUER, Artur (2003), *Aşkın Metafiziği* (Çev: Veysel Atayman) İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar.
- SİMMEL, Georg (1995), *Aşk Üzerine Parçalar Cogito* (Aşk Sayısı) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s. 163-189.
- STENDHAL (1998) *Aşk Üzerine* (Çev: Mehmet Mukadder Yakupoğlu) Ankara: Mor Yayınları.
- SOYSALDI, İhsan (2015), *Tasavvufta Aşk* İstanbul: Rağbet Yayınları.